

גליון נ"ו (שנה ב')
פרשת וישלח תשפ"ד

באר יעקב

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש הדסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הכי"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

בגדר תשלומי הברלה

סוף זמן הברלה ✦ חקירה בגדר הברלה לאחר מוצאי שבת ✦ הברלה במוצאי תשעה באב שחל ביום ראשון ✦ היה אונן במוצאי שבת ✦ דעת הט"ז שכל שלשת הימים אינם מדין תשלומין ✦ דעת החכמת שלמה שלמאן דאמר שמבדיל רק בראשון הוא מדין תשלומין ✦ ראיית רבי עקיבא איגור לחלק בין יום ראשון לשאר הימים ✦ דין הויד ולא הבדיל במוצאי שבת ✦ דין הברלה בתפילה לאחר מוצאי שבת

סוף זמן הברלה

מבואר בפסחים (קז-קט) שאם לא הבדיל במוצאי שבת, אפשר להבדיל גם אחר כך. ונחלקו בזה האמוראים, לדעת רבי זירא [ולישנא קמא בדעת רבא] מבדיל 'עד יום רביעי בשבת', דהיינו בימים

שבת פכ"ט ה"ד) הלכה כלישנא קמא שמבדיל והולך עד יום רביעי, ולדעת הרי"ף (פסחים שם) אי אפשר להבדיל אלא ביום ראשון. ובשולחן ערוך (או"ח סי' רצט סעי' ו) הובאו שני הדעות. והרמ"א שם פסק שהעיקר כדעה שאפשר להבדיל עד סוף יום שלישי.

ראשון שני ושלישי, ולאמימר בשם רבא מ' מי שלא הבדיל במוצאי שבת, מבדיל והולך כל היום כולו, היינו שאי אפשר להבדיל אלא ביום ראשון בלבד. ונחלקו הראשונים איך פוסקים להלכה, לדעת התוספות (שם ד"ה אמימר) והרמב"ם (הל'

<<<

פנינים

גדר תפילת תשלומי מנחה בערבית

איך אפשר לצאת תפילת תשלומין בברכת מעין שבע, והרי היא חובה, משום שבאה לתשלומי מנחה, ורק ערבית שהיא רשות יכול לצאת בה בברכת מעין שבע, וכנ"ל.

גם בדברי הרש"ש (ברכות שם) מוצאנו שנקט שתפילת תשלומי מנחה יש לה דין תפילת רשות, ושלא כהפרי מגדים. וכתב הטעם בזה, שלא יתכן שתפילת ההשלמה תהא עדיפה על פני התפילה בזמנה, ולכן אם תפילת הערבית שהיא בזמנה אינה אלא רשות, הוא הדין לתפילת תשלומי מנחה שלאחריה שגם כן אינה אלא רשות. והביא סעד לזה ממה שנפסק בשו"ע (או"ח סי' קח סעי' ג) שאי אפשר להשלים תפילה אלא בזמן התפילה הסמוכה, אבל בשעה שעדיין לא הגיע זמן התפילה הסמוכה אי אפשר להשלים, הרי שתפילת התשלומין נטפלת לתפילה העיקרית, ואם כן מובן שלא יתכן שתהא חמורה ממנה.

עוד מוצאנו שנחלקו בדבר זה הבאר היטב (או"ח סי' קח ס"ק יז) והמאמר מרדכי (שם). ודבריהם מוסבים על קושיית התוספות שהבאנו למעלה, מדוע צריך את הטעם שאין מקבלים עדות החודש בלילה כדי לומר שהשוכח יעלה ויבא בערבית אינו חוזר, תיפוק ליה משום שתפילת ערבית רשות, וכתב הבאר היטב ליישב, שהנפקא מינה בטעם שאין מקדשין את החודש בלילה, באופן שלא התפלל מנחה וצריך להתפלל בערבית שתיים, שאם בלילה הוא ראש חודש ושכח יעלה ויבוא בתפילה השניה, אינו חוזר, שבאופן זה אין די בטעם שתפילת ערבית רשות, שכן התפילה השניה שהיא לתשלומי מנחה היא חובה, ולכן צריך את הטעם שאין מקדשים את החודש בלילה. ומפורש בדבריו כדעת הפרי מגדים, שתפילת תשלומי מנחה בערבית חובה היא.

אך במאמר מרדכי (שם אות טו) תמה על הבאר היטב, שתפילת התשלומין ודאי גדרה כמו התפילה העיקרית שעכשיו זמנה, ואם התפילה של עכשיו היא ערבית שהיא רשות, גם תפילת התשלומין של מנחה היא רשות. ולכן גם באופן שמשלים בערבית של ראש חודש תפילת מנחה, אין צריך את הטעם שאין מקדשין בלילה, ודי בזה שתפילת ערבית רשות, וקושיית התוספות במקומה עומדת, וצריך לתרץ כפי שתירצו שם שתפילת ערבית רשות רק במקום מצוה עוברת וכנ"ל. ומבואר בדברי המאמר מרדכי שגם הוא נקט בפשיטות שתשלומי מנחה בערבית רשות, וכדעת הרש"ש והתהלה לדוד. [וראה עוד שיטה מחודשת של רבי שלמה קלוגר (שי"ת האלף לך שלמה או"ח סי' נג) בזה, שהבאנו בבאר יעקב (ח"ב, ויצא; אוצר באר יעקב גליון ז)].

האחרונים נחלקו בגדר תפילת השלמה של מנחה בערבית, אם נחשבת לתפילת חובה. שיש מקום לומר, שאף שתפילת מנחה היא תפילת חובה, שמא אין זה אלא כשמתפלל מנחה בזמנה ובמקומו, אבל כששכח להתפלל בזמנו, ומשלימה בתפילת ערבית, שעצם תפילת ערבית היא רשות, יתכן שגם ההשלמה של מנחה רשות היא. [ונפקא מינה בזה, אם יש לו מצוה עוברת, האם יש לו להתפלל אף שמצוה נדחית, מאחר שצריך להשלים תפילת מנחה שהיא חובה].

כפרי מגדים (או"ח סי' קכו בסוף מש"ז) מפורש שתפילת ההשלמה של מנחה היא חובה. ולכן פסק שמי ששכח להתפלל מנחה בערב שבת, שמתפלל בליל שבת ערבית שתיים, אם שכח להזכיר של שבת בתפילה הראשונה, הדין הוא שיכול לסמוך על ברכת מעין שבע ששומע מהשליח ציבור (ראה מה שכתבנו בזה בבאר יעקב ח"א, שבת), מאחר שתפילת ערבית רשות, כמבואר בטור ובית יוסף (או"ח סי' רסה), אבל אם שכח להזכיר של שבת בתפילה השניה שהיא השלמת מנחה, אין עולה לו ברכת מעין שבע לזה, שכן התפילה השניה היא חובה, משום שהיא לתשלומי מנחה, ותפילת מנחה תפילת חובה היא.

אולם בתהלה לדוד (סי' קח אות יב) העיר על הפרי מגדים, שאם כדבריו שאף שתפילת ערבית היא רשות, מכל מקום תפילת תשלומי מנחה בערבית חובה היא, היה לו להקדים את תפילת התשלומין לפני תפילת ערבית, שודאי יש להקדים תפילת חובה לפני תפילת רשות, ואילו בשולחן ערוך (שם סעי' י) מפורש שמקדימים תפילת ערבית לפני תפילת התשלומין.

מכח טענה זו הכריח התהלה לדוד שלא כהפרי מגדים, אלא שגם תפילת תשלומי מנחה אינה חובה אלא רשות, שאף שעצם תפילת מנחה בזמנה חובה היא, מכל מקום כשהיא באה בזמן תפילת רשות, גם היא רשות. והביא משו"ת מהרי"ל (סי' קלה) שמפורש שלא כפרי מגדים, שאפשר לצאת גם תפילת התשלומין בברכת מעין שבע. ובהכרח שגם תפילת התשלומין היא רשות.

אמנם בדברי הצ"ח (ברכות כו.) מבואר שנקט כהפרי מגדים, שתפילת תשלומי מנחה היא תפילת חובה, ואכן נסתפק איוו תפילה צריך להקדים, דיתכן שאף שבכל תפילת תשלומין צריך להקדים את התפילה שזמנה עכשיו, מכל מקום בתשלומי מנחה בערבית, שמא יש להקדים את תשלומי המנחה לפני ערבית, שכן תפילת התשלומין היא חובה ותפילת ערבית אינה אלא רשות. וכן העירו כמה אחרונים (דעת תורה סוף סי' קכ; מנחת פיתים או"ח סי' קח) על המהרי"ל הנ"ל,

הקירה נדרר הבדלה לאחר מוצאי שבת

והנה, יש לחקור בגדר ההבדלה שלאחר מוצאי שבת, האם עיקר זמן ההבדלה הוא רק במוצאי שבת, אלא שאפשר להבדיל גם אחר כך מדין תשלומין, או שמא עיקר חובת ההבדלה הוא עד סוף יום ראשון או סוף יום שלישי.

והרמב"ן בתורת האדם (ענין אבילות ישנה אות קיא) והר"ן (על הר"ף פסחים שם; סוף תענית) תלו ענין זה בהנ"ל, עד מתי אפשר להבדיל, שאם מבדיל ביום הראשון אינו מדין תשלומין, אלא כל היום הוא עיקר זמנו, וכלשון הר"ן: 'זכיון דהיום הולך אחר הלילה, כולי יומא מוצאי שבת הוא', ואילו כשמבדיל בימים שני ושלישי ההבדלה היא מדין תשלומין, אחר שעבר עיקר הזמן.

והיה נראה לומר שבדבר זה גופא נחלקו האמוראים, אם יש דין תשלומין בהבדלה כמו בתפילה או לא, שלדעת רבי זירא יש תשלומין ולכן אפשר להבדיל עד סוף יום שלישי, ולדעת אמיתר אין דין תשלומין, ולכן אי אפשר להבדיל אלא ביום ראשון שעדיין שייך למוצאי שבת.

אמנם יותר נראה בלשון הרמב"ן שלכולי עלמא יום ראשון אינו מדין תשלומין, אלא הוא עיקר הזמן, ומחלוקת האמוראים היא רק על ימים שני ושלישי, שנחלקו אם זה שלא הבדיל כל יום ראשון נחשב כשוגג או כמזיד, שאם הוא כשוגג שייך בזה תשלומין, ומבדיל עד סוף יום שלישי, ואם נחשב למזיד שוב אינו מבדיל^א, שאחר יום ראשון ודאי אינו בכלל עיקר הזמן, אלא מתורת תשלומין בלבד.

הבדלה במוצאי תשעה באב שחל ביום ראשון

שורש דברי הרמב"ן הוא במה שדנו הראשונים, בדין הבדלה על הכוס כשחל תשעה באב ביום ראשון או בשבת ונדחית התענית ליום ראשון, שאינו יכול לשתות את הכוס במוצאי שבת, שיש לעיין איך ומתי יבדיל^ב.

שלדעת התוספות (שם, כפי שביאר המהרש"א כוונת דבריהם), דין זה תלוי במחלוקת האמוראים בסוף זמן הבדלה, שלדעות שאפשר להבדיל עד יום רביעי, גם כאן אפשר להבדיל במוצאי תשעה באב שהוא ליל שני, ולפי הדיעות שאי אפשר להבדיל אלא ביום ראשון, אי אפשר להבדיל במוצאי תשעה באב, שכבר עבר זמן ההבדלה.

אמנם הרמב"ן כתב, שאפילו לפי הדיעות שיכול להבדיל עד יום רביעי, בתשעה באב שחל במוצאי שבת אין להבדיל על הכוס כלל, אלא יוצא בהבדלה שבתפילה. משום שהבדלה לאחר יום ראשון אינה אלא תשלומין למוצאי שבת, ומאחר שמוצאי שבת לא היה ראוי להבדלה כלל, שהרי היה תשעה באב, לכן לא שייך להשלימו, שכן כל שאין ראוי לבילה בילה מעכבת בו (מנחות א:)^א.

לפי זה יוצא, שמי שהיה אנוס במוצאי שבת ולא היה באפשרותו להבדיל על הכוס,

ולמחרתו ביום ראשון בבוקר עבר האנוס, גם הרמב"ן מודה שחייב להבדיל, שאף אם נאמר שבלייל שני לא שייך להבדיל משום שלא שייך תשלומין כשלא היה ראוי בזמן העיקר, אבל ביום ראשון עדיין הוא בתוך עיקר הזמן ואינו מדין תשלומין.

היה אונן במוצאי שבת

נידון דומה להבדלה בתשעה באב שחל ביום ראשון, מצאנו בראשונים לענין אונן, במי שהיה אונן במוצאי שבת ואינו יכול להבדיל. שדעת המהר"ם מרוטנבורג מובא ברא"ש (ברכות פ"ג ס"ב) שחייב בהבדלה בסוף האנינות, אף שבמוצאי שבת לא היה ראוי להבדלה. אך הרא"ש עצמו (שם; תענית פ"ד ס"מ) מסיק כדעת החולקים על המהר"ם מרוטנבורג, וסובר שאם היה אונן במוצאי שבת אינו מבדיל למחר אפילו ביום ראשון. וכתב שם הרא"ש שדומה הדבר למצות ראייה, שמבואר בחגיגה (ט) לענין חיגר שפטור ממצות ראייה, שאם היה חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני פטור למאן דאמר שכולם תשלומין דראשון הם, שכל שלא היה חייב בעיקר הזמן אינו חייב בתשלומין, ואם כן הוא הדין לענין הבדלה, שאם היה אונן בשעת עיקר מצות ההבדלה שוב אינו מבדיל אחר כך.

והנה הרא"ש שם מדבר גם מאופן סוף האנינות הוא בתוך יום ראשון, ובכל זאת כתב שאינו מבדיל, מאחר שלא שייך בזה תשלומין, משום שבזמן העיקר לא היה ראוי להבדיל. ובהכרח מבואר דעת הרא"ש, שסובר שאפילו יום ראשון הוא מדין תשלומין, ועיקר זמן ההבדלה הוא רק בלייל מוצאי שבת, ולכן אין האונן מבדיל ביום כשהיה פטור בלילה.

לפי דברי הרא"ש נמצא, שמחלוקת האמוראים בסוף זמן הבדלה היא, כמה זמן התשלומין להבדלה, האם יום אחד או שלשה ימים, אך זה ודאי שכל ימים הללו הם מדין תשלומין. או אפשר לומר שהאמוראים נחלקו בזה גופא, אם יום ראשון מעיקר הזמן הוא ואין כאן דין תשלומין כלל, ולכן אי אפשר להבדיל אלא עד סוף יום ראשון, או שמא יש דין תשלומין, ואם כן אפשר להבדיל בכל שלשת הימים ששלשתם מדין תשלומין הם, והרא"ש שנקט שגם יום ראשון הוא לתשלומין הוא לשיטתו, משום שהוא נקט להלכה (פסחים פ"ג ס"ג) כמאן דאמר שמבדיל עד יום רביעי.

גם בדעת המהר"ם מרוטנבורג, שכאמור מחייב את מי שהיה אונן במוצאי שבת להבדיל למחרת, היה לכאורה מקום לומר שאינו סובר כן אלא רק לגבי יום ראשון, אבל אם היה אונן כל יום ראשון, או שהיה לו אונס אחר עד שעבר כל היום כולו, אפשר שמודה ששוב אינו יכול להבדיל, שיתכן שאינו חולק על הפוטרים רק משום שסובר שיום ראשון אינו מדין תשלומין, אבל שאר הימים שהם ודאי מדין תשלומין

מודה שדומה לחיגר שכיון שלא היה חייב בעיקר הזמן אינו שייך בתשלומין.

אך באמת אין זה נכון, שבדבריו של המהר"ם מרוטנבורג שהעתיקם הרא"ש מפורש שסובר שאונן מבדיל עד ליל רביעי, כדין כל מי שלא הבדיל במוצאי שבת. וכן הביאו להלכה ה"ט"ז והש"ך על פסק השולחן ערוך (יו"ד ס"ו שמא סע"ב) שאונן מבדיל אחר שיקבר המת, שכך הדין עד סוף יום שלישי. ולפי זה צריך לומר שאין דין האונן דומה לחיגר, ואינו נחשב כאינו בר חיובא כלל, ולכך יש לו תשלומין.

דעת ה"ט"ז שכל שלשת הימים אינם מדין תשלומין

היוצא לנו עד כה, שהבדלה בימים שני ושלישי ודאי מדין תשלומין היא, ורק על יום ראשון יש לדון אם ההבדלה היא מעיקר הזמן, שעדיין נחשב מוצאי שבת, או שגם זה מדין תשלומין הוא.

אולם ה"ט"ז בהלכות אבילות (יו"ד ס"ו שצו ס"ק ב) לא כתב כן, אלא שכל הימים הם מעיקר הזמן. שה"ט"ז דן שם בענין קטן שמתו אביו או אמו והגדיל תוך ימי השבעה, שפסק שם השולחן ערוך (סעי' א) שבטל ממנו כל דין אבילות, ואינו חייב באבילות אף אחר שהגדיל, והיינו כדעת הרא"ש (מועד קטן פ"ג ס"ו צו) שסובר כן, וחולק על מהר"ם מרוטנבורג שמחייבו בדיני אבילות אחר שהגדיל. ויש שהשוו מחלוקת זו של קטן שהגדיל למחלוקתם הנ"ל, האם מי שהיה אונן במוצאי שבת חייב להבדיל למחרת, שהמהר"ם לשיטתו שיש דין תשלומין לאונן, הוא הדין קטן חייב אחר שהגדיל אף שהיה פטור מתחילה, והרא"ש לשיטתו שאין דין תשלומין. ולפי זה יש סתירה בפסקי השולחן ערוך, שבס"י שמא פסק שאונן חייב להבדיל כדעת מהר"ם כנ"ל, ובס"י שצו פסק שקטן אינו חייב לנהוג אבילות אחר שהגדיל.

וה"ט"ז מאריך לחלק בין שני הדינים, וכתב בתוך דבריו שאין דין קטן דומה להבדלה: 'דשם הוא עיקר זמן ההבדלה מתחילה כך שימשוך זמנה כל השבת או עד ליל רביעי, ולא אמרינן דאם לא הבדיל במוצאי שבת הוה ההבדלה שאחר כך תשלומין על מוצאי שבת, אלא עדיין זמנה ממשי'.

ומבואר מדברי ה"ט"ז דבר חידוש, שאף מי שסובר שמבדיל שלשה ימים אחר השבת, אין זה מדין תשלומין, אלא כל שלשת הימים נחשבים אחר השבת וכמוצאי שבת הם. ולפי זה המחלוקת היא עד מתי נמשך זמן מוצאי שבת, האם יום אחד או שלשה ימים. ובאמת שצד זה כבר נזכר במאירי (סוף מסכת תענית), שכתב: 'וכן אפשר לפרשה שלא מחמת תשלומים, אלא שכל ימים אלו נקראים מוצאי שבת, וכמו שהביאו בהדיא שאמרו בענין גיטין חד בשבא תרין בשבא ותלת בשבא בתר שבא'.

א) עיין ברמב"ן שם שכתב עוד סברא, שלא תיקנו כלל הבדלה על הכוס באופן שחל תשעה באב במוצאי שבת, מאחר שישראל נידונים ביום זה כעניים מרודים, שהרי אין באפשרותם להבדיל על הכוס, לכן ההבדלה היא רק בתפילה כמו בזמן שהיו ישראל עניים (ראה ברכות לג).

האם אפשר להבדיל בעצם התענית וקטן יתה את היין, וכן אם אפשר מבעוד יום, ועוד. אך לא נכנסו אלא למה שנוגע לעניינינו בענין תשלומי הבדלה לאחר מוצאי שבת. ועוד חזון למועד בע"ה לייחד שיעור מיוחד לענין הבדלה בתשעה באב שחל במוצאי שבת.

א) אמנם ראה מה שכתבנו בהמשך דברינו בענין 'הזיד ולא הבדיל במוצאי שבת'.

ב) בענין זה של הבדלה כשחל תשעה באב ביום ראשון, יש עוד להרחיב בזה מאד. ונגזר מזה עוד כמה ענינים:

דעת החכמת שלמה שלמאן דאמר שמבדיל רק בראשון הוא מדין תשלומין

ולפי פשוטו נראה, שכל שכן לפי המאן דאמר שרק ביום ראשון שייך להבדיל, שלדעתו ודאי סובר הט"ז שאין זה מדין תשלומין. אולם **רבי שלמה קלוגר** (חכמת שלמה או"ח סי' רצט סעי' ו) כתב, שנראה שדברי הט"ז הם רק לפי מה שקיימא לן שזמן הבדלה הוא עד סוף יום שלישי, שלדעה זו לומדים כן מגט, ששם מבואר שעד שלשה ימים נקרא אחר השבת. אבל לפי הסוברים שאינו מבדיל אחר שעבר יום ראשון ואינם למדים מגט, נראה שיום ראשון ביום הוא מדין תשלומין.

ברם דבריו של החכמת שלמה חידוש הם. והוא עצמו כתב בתחילת דבריו שם, שלפי הסוברים שמבדיל רק ביום ראשון ואין לומדים מגט נראה שיום ראשון הוא עיקר זמנו, שהיום של ראשון הוא כלילה ונחשב עדיין מוצאי שבת.

גם בתחילת דברי החכמת שלמה יש חידוש, שכתב שלדעה שמבדיל שלשה ימים כל שלשת הימים שיום, ואף יום ראשון אינו עיקר הזמן אלא כולם מדין תשלומין הם, ואילו לדיעה שמבדילים ביום ראשון לבד יום זה הוא מעיקר הזמן ואינו תשלומין. וכתב שיש בזה נפקא מינה לגבי יום טוב, ששם אין דין של שלשה ימים אחר יום טוב השייכים ליום טוב, אבל אם אנו דנים על יום ראשון מצד שהיום שייך ללילה והוא אחד עם הלילה, זה שייך גם ביום טוב. וכבר נתבאר שמה"ן מפורש יוצא, שעל יום ראשון אין מחלוקת שהוא מעיקר הזמן, ולא נחלקו רק על יום שני ושלישי אם אפשר להשלים בהם.

ראיית רבי עקיבא איגר לחלק בין יום ראשון לשאר הימים

גם בהגהות **רבי עקיבא איגר** (שם) כתב בפשיטות, שאף לפי מה שקיימא לן כדעה שמבדילים עד סוף יום שלישי, מכל מקום נפסק **בשולחן ערוך** (סי' רצד סעי' ב) שמי ששכח ולא הבדיל בתפילת ערבית במוצאי שבת אינו חוזר להתפלל, מאחר שעתידי להבדיל על הכוס, אבל מי שאין לו כוס וסבור שגם למחר לא יהיה לו צריך לחזור ולהתפלל, ומשמע מלשון זה שדווקא כשמצפה שיהיה לו כוס למחר אינו חוזר ומתפלל, אבל אם סבור שיהיה לו כוס ביום שני או שלישי חוזר ומתפלל, ואף שמוותר להבדיל עד שלשה ימים. ובהכרח צריך לומר שיום ראשון אינו דומה לשאר הימים, שיום ראשון הוא מעיקר הזמן, מה שאין כן ימים שני ושלישי שהם רק בתורת תשלומין, ולכן יש חילוק ביניהם, שרק כשהוא סבור שיהיה לו כוס בעיקר זמן הבדלה - היינו במוצאי שבת או למחרתו במשך כל היום - בזה הדין שאינו חוזר ומתפלל, אבל כשיודע בודאי שלא יהיה לו כוס

בזמנו אף אם יהיה לו כוס בזמן התשלומין חוזר ומתפלל.

אמנם לכאורה דין זה שבסי' רצד - שממנו מביא רבי עקיבא איגר ראייה לדבריו - עדיין צריך עיון, שהרי בסעיף שאחר כך (סעי' ג) נפסק בתשעה באב שחל להיות באחד בשבת שאם טעה ולא הבדיל בתפילה אין צריך לחזור ולהתפלל, שסומך על הבדלה שעל הכוס במוצאי תשעה באב, הרי שגם כשיבדיל על הכוס רק בתורת תשלומין סומך על זה ואינו חוזר ומתפלל. וכן הקשה **הביאור הלכה** (שם ד"ה וסובר), וכתב שאפשר שדווקא בתשעה באב, מאחר שאי אפשר להבדיל קודם למוצאי יום ראשון, נחשב עכשיו זמן מוצאי שבת גופא.

ומדברי הביאור הלכה אלו נראה שהבין, שאף אם נאמר שההבדלה ביום שני ושלישי מדין תשלומין היא, מכל מקום כשחל תשעה באב ביום ראשון קבעו חז"ל שבשבוע זה זמן הבדלה הוא במוצאי יום ראשון. ואפשר שזהו אף לפי הדעה שאפשר להבדיל רק ביום ראשון, שמכל מקום כאן הזמן לכתחילה הוא במוצאי יום ראשון.¹

דין הויד ולא הבדיל במוצאי שבת

נפקא מינה נוספת יש בחקירה זו, אם הבדלה שאינה במוצאי שבת היא מדין תשלומין או מעיקר הדין, והיא האם מי שלא הבדיל במוצאי שבת במזיד יכול להבדיל אחר כך בימים ראשון שני ושלישי, שאם ההבדלה בימים אלו נחשבת כעיקר זמן גם מזיד יכול להבדיל, אבל אם היא מדין תשלומין הרי במזיד אין נוהג דין תשלומין, רק בשגג או נאנס, כמבואר בהלכות תפילה (או"ח סי' קח סעי' ז).²

ובשו"ת **חתם סופר** (או"ח סי' יז) כתב בתשובה למהר"ם שייך על דברי הט"ז הנ"ל, שהם דברים תמוהים מאד מסברא לומר שהבדלה בשאר ימי השבוע היא מעיקר זמן החיוב, שוודאי פשוט שמדין תשלומין היא. וכתב שם שלכן כתבו **הטור והשולחן ערוך** (סי' רצט שם) בלשונם כשהביאו דין זה, 'מי ששכח ולא הבדיל', שמשמע דווקא באופן ששכח, אבל לא כשלא הבדיל במזיד, משום שמזיד אין לו תשלומין. ומדברי החתם סופר מוכח גם שאינו מחלק בין יום ראשון לשאר ימים, אלא כולם תשלומים הם, ודלא כרבי עקיבא איגר.

אמנם **המשנה ברורה** (סי' רצט ס"ק טו) כתב, שמה שכתב שם השולחן ערוך לגבי הבדלה שכח לאו דוקא הוא, שהוא הדין הזיד, שכן מוכח מדברי הרמב"ם. וכן הוא **בשולחן ערוך הרב** (שם סעי' נ), שאם שכח או הזיד ולא הבדיל בליל מוצאי שבת מבדיל למחר ביום, ואם לא הבדיל למחר ביום ראשון מבדיל עד סוף יום שלישי. ויש לעיין באמת, איך יש תשלומין למזיד.

דין הבדלה בתפילה לאחר מוצאי שבת

בעצם הדין הנזכר, שמי ששכח להבדיל בתפילה כשאין לו כוס חוזר ומתפלל, וכשיש לו כוס אינו חוזר ומתפלל, שסומך על מה שיבדיל על הכוס, יש לחקור איך הדין כשלא נזכר שלא הבדיל בתפילה עד למחר או עד יום שני ושלישי, ואין לו כוס.

והנה בפשטות נראה, שכמו שלהבדלה על הכוס יש תשלומין ביום ראשון או גם ביום שני ושלישי, הוא הדין להבדלה בתפילה. וכן כתב **המאירי** (ברכות לג.) במפורש: 'וכן נראה לי, במי שאין לו כוס, וטעה בתפילתו, ולא נזכר בלילה, שמבדיל והולך בתפילה עד יום רביעי'.

ולפי זה לכאורה גם בטעה בזו ובזו, היינו באופן שיש לו כוס אלא ששכח להבדיל בתפילה, וגם טעם קודם שהבדיל על הכוס, שבזה נפסק בשולחן ערוך (או"ח סי' רצד סעי' א) שחוזר ומתפלל, יהא הדין שאם נזכר רק ביום ראשון מבדיל אז בתפילה.

אך יש לעיין לדעת המאירי, איך הדין אם נזכר קודם שחרית ששכח להבדיל בתפילה במוצאי שבת, וחשב לומר הבדלה בתפילת שחרית ושוב שכת, האם חוזר ומתפלל מיד, או שיכול לסמוך שיבדיל בתפילה הבאה עד יום רביעי.

ואולי היה אפשר לומר עוד, שבאופן זה שנזכר ביום ראשון קודם התפילה ששכח להבדיל בתפילה אמש במוצאי שבת, גם כשיהיה לו כוס יבדיל בתפילה, שמה שאמרו בשכח במוצאי שבת שסומך על הכוס ואינו חוזר ומתפלל היינו רק לענין דייעבד, שכיון שכבר התפלל ערבית ושכח להבדיל בו אין אנו מחייבים אותו לחזור ולהתפלל, אלא סומך על מה שיבדיל על הכוס, אבל לכתחילה כשעומד לפני התפילה של שחרית או מנחה, ונזכר שלא הבדיל בתפילת ערבית של מוצאי שבת, יהא חייב להבדיל בתפילה אף כשיש לו כוס להבדיל עליו, דהרי לכתחילה תקנו כך להבדיל גם בתפילה וגם על הכוס. אולם מפשטות דברי המאירי אין נראה כן, שכתב דינו רק על מי שאין לו כוס.

המשנה ברורה (סי' תקנו ס"ק ג) הביא בשם **השערי תשובה**, לגבי מוצאי תשעה באב שחל ביום ראשון, שאפילו כששכח להבדיל בתפילה במוצאי שבת ליל תשעה באב, נראה שאין צריך להבדיל עכשיו בתפילת ערבית של מוצאי תשעה באב, 'שכבר חלף שעתא', ודי במה שיבדיל עכשיו על הכוס.

ויש לעיין ככוונת המשנה ברורה בלשונו 'שכבר חלף שעתא', שהרי משמע שאם אין לו עכשיו כוס חייב להבדיל בתפילה, שכך סיים: 'וסגי במה שיבדיל על הכוס', משמע שאם אין

<<<

¹ נוטה אני בכך אף לדעת הפוסקים כל היום כולו, שכל שאי אפשר ביזמו ראוי מיהא לתשלומין.

² וראה מה שכתב **הב"ח** (או"ח סי' רנא) לענין קידוש, על מה שנחלקו הראשונים אם מי שהזיד ולא קידש בלילה מקדש ביום, ששורש המחלוקת הוא האם קידוש ביום הוא מדין תשלומין או לא.

³ והוא כעין דברי **הבה"ג** (מובא בתורת האדם שם), שכתב שבתשעה באב לכולי עלמא מבדיל במוצאי יום ראשון, כיון שלא היה אפשר להבדיל, ויתכן שזהו כוונתו שמאחר שאי אפשר להבדיל לכתחילה תיקנו את זמנו למוצאי ראשון. אך הר"ן (על הרי"ף סוף תענית) פירש ככוונת הבה"ג, שהבדלה זו היא מדין תשלומין, וכאן כולי עלמא מודים שיש תשלומין להבדלה מאחר שהוא אנוס. וראה לשון **המאירי** (סוף תענית):

לו כוס מבדיל בתפילה וכדברי המאירי, ואם כן עיקר הטעם הוא משום שסומך על הכוס ולא משום שחלף שעתא. ואפשר ש'חלף שעתא' היינו דווקא כשכבר עבר יום ראשון, אבל ביום ראשון עצמו אם נזכר בו יהא חייב להבדיל בתפילה אף כשיש לו כוס¹.

גם מדברי **גן המלך** (ס' קמד) שהובאו בשערי תשובה (שם ס' תקנו ס"ק א) משמע שאין להבדיל בתפילה חוץ ממוצאי שבת. שכתב שם לפסק הלכה לענין הבדלה במוצאי תשעה באב, שמאחר שנחלקו הבה"ג והרמב"ן אם מבדילים על הכוס במוצאי תשעה באב שחל

ביום ראשון, אמרינן ספק ברכות להקל, ואין להבדיל על הכוס, וסומכים על הבדלה בתפילה שבערבית של מוצאי שבת. וכתב עוד, שמכל מקום אם שכח ולא הבדיל בתפילה במוצאי שבת, שעכשיו לרמב"ן צריך לחזור ולהתפלל, כיון שאין מבדילין על הכוס, ואילו לבה"ג אינו חוזר ומתפלל, סומך על מה שיבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב כבכל מוצאי שבת, באופן זה נראה שעדיף להבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב כדעת הבה"ג, שהוא רק ברכה אחת, ממה שיחזור ויתפלל תפילת שמונה עשרה שיש בה ברכות הרבה, ע"כ תוכן דבריו.

ואם נאמר שאפשר להבדיל למחר בתפילה, היה לו לומר שאין לו להוסיף ברכות כלל לא בתפילה ולא בהבדלה על הכוס, אלא יבדיל למחר בתפילת שחרית. אלא מוכרח שאין לעשות כן, משום שלא תקנו הבדלה בתפילה רק בתפילת ערבית של מוצאי שבת. ובשערי תשובה דחק, שהגן המלך מדבר באופן שגם עכשיו במוצאי תשעה באב שכח ולא הבדיל בתפילה. ומשמע מלשונו שהבין שלכתחילה יסמוך על הבדלה בתפילה ולא יבדיל על הכוס. אך אין זה פשוט לשונו².

(ז ועיין עוד בביאור הלכה (ס' רצד ד"ה אומרים הבדלה) בענין מה שכתב המגן אברהם שם, שכשלא התפלל ערבית במוצאי שבת מבדיל בתפילת שחרית, שהכוונה בתפילה השניה שהיא לתשלומין של ערבית, אבל בתפילה הראשונה אין שייך להבדיל, שלא תקנו הבדלה בתפילה אלא במוצאי שבת. ומוכיח כן מזה שבשכח ולא הבדיל במוצאי שבת ואין לו כוס חוזר ומתפלל, ומדוע לא נאמר שימתין עד שחרית

ויבדיל אז, אלא בהכרח שאין תקנת הבדלה בתפילת שחרית. ומלשונו משמע שאף באין לו כוס אין לו תקנה להבדיל בשחרית, ודלא כדברי המאירי. וצריך עיון מדבריו הנ"ל בהלכות תשעה באב, שאינו מבדיל במוצאי שבת רק משום שסומך על הכוס.
(ח) וראה עוד בספר **שמירת שבת כהלכתה** (פס"ב הערה זח), שנסתפק בשכח ולא הבדיל בתפילה במוצאי שבת ליל

תשעה באב, ובמוצאי תשעה באב שכח ואכל לפני שהבדיל על הכוס, שבכל מוצאי שבת הדין שחוזר ומתפלל משום שטעה בזו ובזו, האם גם כאן חוזר ומתפלל עכשיו ערבית של מוצאי תשעה באב ומבדיל בה, או לא. ומביא בשם רבי שלמה זלמן אויערבך, שנסתבר שלאחר שכבר התפלל כמה תפילות של חול בלי הבדלה, אין עוד מקום להזכיר הבדלה בתפילה.

◆ תמצית השיעור ◆

- ◆ מחלוקת אמוראים בלא הבדיל במוצאי שבת, אם מבדיל רק ביום ראשון או עד רביעי.
- ◆ ברמב"ן ור"ן שבראשון הוא עיקר הזמן ואחר כך תשלומין.
- ◆ להנ"ל ביאור המחלוקת, או האם יש דין תשלומין בהבדלה, או האם זה שלא הבדיל בראשון נחשב מזיד.
- ◆ תשעה באב שחל בראשון, לתוספות תלוי במחלוקת בסוף זמן הבדלה. ולרמב"ן לכולי עלמא אינו מבדיל במוצאי תענית.
- ◆ נגמר האונס באמצע יום ראשון גם לרמב"ן מבדיל.
- ◆ אונן במוצאי שבת, למהר"ם מרוטנבורג מבדיל בסוף האנינות ולרא"ש לא.
- ◆ לרא"ש גם יום ראשון מדין תשלומין. ולדעתו המחלוקת כמה זמן התשלומין, או האם ראשון הוא עיקר או תשלומין.
- ◆ למאירי וט"ו כל הימים מעיקר הזמן. ולפי זה מחלוקת עד מתי נמשך זמן מוצאי שבת.
- ◆ לחכמת שלמה זה רק למאן דאמר עד רביעי, אך למאן דאמר בראשון הוא מדין תשלומין.
- ◆ רבי עקיבא איגר מוכיח לחלק בין ראשון לשאר ימים, מזה שרק במצפה שיהיה כוס למחר אינו חוזר ומתפלל.
- ◆ יש לעיין מתשעה באב שחל בראשון, שסומך על הכוס של מוצאי תשעה באב. ובביאור הלכה שאז מוצאי ראשון הוא עיקר הזמן.
- ◆ לא הבדיל במוצאי שבת במזיד, לחתם סופר אינו מבדיל, ובשו"ע הרב ומשנה ברורה שמבדיל.
- ◆ במאירי ששכח להבדיל בימי תשלומין ואין לו כוס, מבדיל בתפילה. ולכאורה הוא הדין לטעה בזו ובזו.
- ◆ יש לעיין ברצה להשלים בשחרית ושכח, האם חוזר מיד או שמשלים בתפילה הבאה.
- ◆ במשנה ברורה ששכח להבדיל בתפילה בליל תשעה באב, אין צריך להבדיל במוצאי תשעה באב בתפילה, שכבר חלף שעתא.
- ◆ משמעות גן המלך שאין להבדיל בתפילה אלא רק במוצאי שבת.

מן הבאר תמצית מתוך השיעורים המופיעים בספרי באר יעקב

בענין כיבוד זקינו

(באר יעקב חלק ב' - פרשת וישלח)

- ◆ למהר"ק אין מצווה בכיבוד זקינו, שכן נכד כשר להעיד. ו'בני בנים הרי הם כבנים' - זהו לענין פריה ורביה בלבד.
- ◆ דעת הרמ"א שיש בזה מצוה, אלא שכבוד אביו קודם. וראייתו מהמדרש שיעקב אבינו הזכיר אלוקי יצחק ולא אלוקי אברהם.
- ◆ בשארית יוסף שאין מצוה בזקינו, ולכן לא שייך 'שאתה ואבין חייבים בכבודו'.
- ◆ בזהב שבא, שגם לרמ"א אין החיוב אלא דרבנן, ולכן כבוד אביו קודם. אך ללויית חן, כשאביו קיים, כבוד זקינו קודם.
- ◆ בתשובה מאהבה שבמעמד שלשתן יתן לזקינו ויכבד בכך שניהם, אבל כשאינו על זה הדרך כבוד אביו קודם, ודבריו צריכים ביאור.
- ◆ יש אומרים שאין חייב בכבוד אבי אימו. או משום שאין בזה 'בני בנים הרי הם כבנים' - גר"א, או משום שגם אימו אינה חייבת כל כך בכבוד אביה - שדי חמד, או משום שאין אבי אימו חייב ללמדו תורה - כלי חמדה.
- ◆ יש אומרים שלאחר מיתת אביו פטור מכבוד זקינו, שכל חיוב כבוד זקינו נובע רק ממצות כיבוד אביו - טוב טעם ודעת; חוט המשולש בשערים; שדי חמד.
- ◆ רבי עקיבא איגר מחדש שלאחר מיתת האם אין כבוד אביו קודם לכבודה. אך מביא מבית יוסף ונודע ביהודה שתמיד כבוד אביו קודם.
- ◆ נחלקו רמב"ם ורמב"ן בכיבוד אחיו הגדול לאחר מות אביהם. והכלי חמדה תולה המחלוקת בנידון אם אשה נקראת אשת איש לאחר מותה.
- ◆ בזקינו רשע נחלקו האחרונים אם חייב בכבודו.
- ◆ סברת המנחת אלעזר שכיבוד זקינו בקל וחומר מכיבוד אביו.
- ◆ ומביא משבות יעקב שחייב גם בכבוד אבי זקינו, ובשם הרה"ק משינאווא שאף קודם לזקינו.
- ◆ בדברי רבינו יונה מצאנו שחייב גם בכבוד אחי אביו ואחי אימו.